

Antropološko čitanje grada

Radović, Srđan. *Grad kao tekst*. Beograd:
Biblioteka XX; Knjižara Krug, 358 str.

Simboličke promene u urbanom prostoru vrlo su intenzivne i česte poslednjih decenija u gradovima nastalim na tlu bivše SFRJ. Uzrok dinamike promena političkih simbola u urbanom prostoru su postsocijalističke političke, ekonomske i kulturne transformacije.

Knjiga *Grad kao tekst* nastala je kao rezultat istraživanja Srđana Radovića sprovedenog od 2008. do 2012. godine, radi izrade doktorske disertacije. Odbranjena je na Odeljenju za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu pod mentorstvom Bojana Žikića. Ova opsežna studija objavljena je u uglednoj ediciji Biblioteka XX vek koju dugo uređuje Ivan Čolović. Antropolog Srđan Radović je saradnik Etnografskog instituta SANU. Pod simboličkim promenama u urbanom prostoru Radović podrazumeva pre svega promene zvaničnih naziva javnih prostora, ulica, trgova, gradskih četvrti, škola, fabrika, bulevara, kejova, fakulteta i slično. Imena su potrebna radi davanja identiteta određenim prostorima. Autor smatra da identitet i sećanje predstavljaju polimorfne i dinamičke kategorije koje, zbog svoje istorijske uslovljenosti, uvek bivaju dovedene u pitanje.

Knjiga se sastoji od sledećih poglavlja: 1. „Prostor i identitet”; 2. „Dekomemoracija”; 3. „Grad kao etnonacionalni tekst”; 4. „Glavni grad kao tekst” i 5. „Akteri politika

i kontrapolitika prostora”. U ovom kontekstu, Radović ukazuje na značaj posmatranja grada kroz sistem znakova i simbola. On pokazuje da je: „Grad tako sačinjen od skupine znakova (arhitektura, spomenička baština, ulice itd.), pre svega javnih simbola i, kao većina kulturno/antropoloških tekstova utiče na konstrukciju identiteta ljudi i formiranje i promenu kulturnih vrednosti” (Radović, 2013: 13). Svi simboli i njihova promena pokazuju političke, ideološke ili nacionalne vrednosti koje vladaju u datom vremenu. Menjanje imena određenih prostora pokazuje pozitivan odnos vlasti prema osobama, događajima i grupama čija imena dobijaju. Promena i izostavljanje određenih imena, nasuprot tome, govori o lošem ili ambivaletnom odnosu prema njima. Radović se poziva na Lefevra koji razlikuje sirovi fizički, s jedne, i društveni prostor s druge strane, kao kompleksniji svet čija je signifikativnost društveno proizvedena. Prostor kao društveno proizvedena politička kategorija predstavlja i sredstvo kontrole i dominacije.

Autor naglašava da je kolektivno pamćenje regulisano mehanizmom moći. Njega poseduju vladajuće elite u datome društvu. Od vladajućeg sistema vrednosti zavisi kolektivno pamćenje u njemu. Gramši je pokazao da hegemonija sistema vrednosti predstavlja savez grupa različitih ideologija (Radović, 2013: 34). Taj savez grupa se menja promenom različitih društvenih okolnosti.

Drugo poglavlje, najobimnije u Radovićevoj knjizi, posvećeno je dinamici promena upotrebe pojmova i ličnosti u urbanom prostoru, konkretnije, komemoraciji i dekomemoraciji pojmova, komemoraciji i dekomemoraciji ličnosti, kultu ličnosti, odnosu nostalgije prema političkim simbolima i odnosu „rekomemoracije” i identitetske politike. Dok u prvom poglavlju knjige autor izlaže teorijsko-analitički okvir svog istraživanja, u ovom poglavlju daje konkretne primere i, na veoma informativan način, pokazuje političko-ideološki uslovljene simboličke urbane promene na prostoru bivše SFRJ. Autor analizira bitna imena po kojima su se zvale mnoge škole, trgovci, kao i saobraćajnice, i to oznakama „Bratstvo i jedinstvo” i „Josip Broz Tito”. Raspadom SFRJ, u velikoj većini slučajeva, zbog promene društveno-političkog sistema, kao i zbog promene vrednosti u zemljama koje su je činile, ta imena su isključena iz javne upotrebe.

Pored razloga promene ovih imena, autor se bavi razlozima zbog kojih su ona bila su značajna u bivšoj zajedničkoj državi. Josip Broz Tito je označavao vođu države, partije i revolucije. Pojam bratstva i jedinstva je označavao jednakost, ravnopravnost i bratstvo između jugoslovenskih naroda, nasuprot ranijoj čestoj podeljenosti i sukobima između njih. Od 2000. godine dolazi do rekomemoracije Titove ličnosti. U Podgorici nova saobraćajnica je dobila ime „Bulevar Josipa Broza Tita”, a u Ljubljani je ulaz dobio ime „Titova cesta” (Radović, 2013: 126).

Treće poglavlje govori o etnonacionalnoj urbanoj tranziciji. U njemu se obrađuje „etničko čišćenje” naziva ulica, problem nacije kao teksta i problem „graničnih gradova”. Građanski i etnički ratovi devedesetih godina prošlog veka samo su rasplamsali

etnonacionalističku ideologiju i praksu. Vujović je, između ostalih, 1997. godine procenio da je „rat doprineo da nacionalistička ideologija zameni raniji kolektivizam”. Umesto ranijeg oslobođenja radničke klase, dolazi do nacionalnog oslobođenja. Obespravljenu radničku klasu zamenjuju nacionalne žrtve (Kuljić, 2012). U svim zemljama nastalim raspadom SFRJ, imena koja podsećaju na socijalizam bivše države, Tita, menjaju se u imena vezana za nacionalne praznike, simbole, kao i nacionalne junake. Primerice, u Republici Srpskoj dolazi do promene imena gradova sa nazivom Bosanski u Srpski (Radović, 2013: 165–166).

U četvrtom poglavlju knjige Radović se bavi simboličkim urbanim promenama u glavnim gradovima bivše SFRJ. Prikazana je konkretna situacija u Beogradu, Sarajevu, Ljubljani, Zagrebu, Podgorici i Skoplju krajem devedesetih godina prošlog veka. Svuda dolazi do promene imena koja asociraju na Tita, domaće socijalističke lidere, SKJ, kao i tvorce socijalističke misli i lidere nesvrstanih zemalja. Iz prikaza stanja u ovim gradovima mogu se, recimo, videti dva ideološka prilaza. U Zagrebu, Ljubljani i Beogradu, od 1997. godine, dolazi, osim brisanja pomenutih imena, i imena ulica koje podsećaju na NOB. Drugi prilaz je karakterističan za Beograd do 1997. godine, Skoplje i Podgoricu, gde se zadržavaju imena koja podsećaju na NOB. Ova dva prilaza govore o različitim odnosima vlasti Srbije, Makedonije i Crne Gore prema NOB-u.

U poslednjem poglavlju knjige autor se bavi akterima politike i kontrapolitike prostornog viđenja gradova posredstvom čitanja fragmentiranog sećanja i borbe za označavanje prostora, i to uvidom u diversifikaciju aktera i kreiranje gradskog teksta, kao i razmatranjem

hijerarhije memorijalizacije. Pišući o „preduzetnicima identiteta i sećanja”, Radović kaže: „Ovi konkretni akteri planiraju ili implementiraju pojedine postupke sa ciljem konstrukcije delova (ili celine) gradskog teksta, a njihova memorijalizacija ili identitetska agenda je po definiciji ideološka, s tim što može biti hegomska ili opoziciona, da se sprovodi kroz formalne strukture ili mimo njih, a sami akteri mogu biti na najrazličitijim mestima u društvenoj (i političkoj), hijerarhiji od samog vrha pa na dole” (Radović, 2013: 34–35).

Na poslednjim stranama knjige (310–322), autor pokušava da nađe dublje uzroke dešavanja simboličkih promena u urbanom prostoru. S tim u vezi, on navodi mišljenje Todora Kuljića, koji smatra da uzroci tome leže u konstrukciji novog poretka neoliberalne klime antitotalitarizma, kada dolazi do skretanja od antifašizma u antitotalitarizam (Radović, 2013: 310). Po ovim tumačenjima, sve što je protiv parlamentarne demokratije, tržišne privrede i kulturnog pluralizma je nedemokratsko. Stoga, prema ovim shvatanjima, realsocijalizmi pripadaju autoritarnim ili, u gorem smislu, totalitarnim režimima, što se smatra negativnim. Kuljić tvrdi da na taj način socijalizam predstavlja korisnu mračnu prošlost. Na drugoj strani,

Dubravka Stojanović u simboličkim promenama urbanog javnog prostora vidi težnju savremenih političkih elita za traženjem zlatne prošlosti, itd.

Radovićeva knjiga predstavlja zrelo naučno delo koje prvenstveno pripada urbanoj antropologiji, ali je multidisciplinarnog karaktera, što se vidi po pristupu proučavanoj problematici i citiranim autorima, među kojima ima istoričara, sociologa, etnologa, politikologa, socijalnih psihologa, urbanista i drugih. Ovo delo je značajki i odvažno pisano na osnovu obimne domaće i strane literature koja broji oko 225 bibliografskih jedinica, kao i na osnovu drugih izvora, službenih odluka, zakona i ostalih akata, novinskih članaka i vesti, mapa, planova i fotografija, mrežnih stanica i televizijskih emisija, što se može zaključiti po složenoj problematici i izboru autora. Ponuđeni analitički okvir svedoči o darovitom, veoma dobro obaveštenom i široko obrazovanom autoru koji se uspešno suočio sa složenim i politički delikatnim predmetom istraživanja, stvorivši i naučno delo koje se ne može zaobići u budućim istraživanjima grada kao teksta.

Nikola Perović

Starost u selu – samoća, siromaštvo i zlostavljanje

Lela Milošević Radulović, Jasmina Petrović, Ivana Ilić Krstić (prir.), *Stariji ljudi u pograničju istočne i jugoistočne Srbije*. Beograd: „Službeni glasnik”, Niš: Mašinski fakultet, 2013.

Mediji su prošle godine uoči 1. oktobra, Svetskog dana starijih osoba, preneli procene Saveta Evrope po kojima stanovništvo naše zemlje spada među pet demografski

najstarijih evropskih naroda – uz Italiju, Nemačku, Bugarsku i Švedsku. Podsetili su i na studije Ujedinjenih nacija, u kojima se navodi da je Srbija već početkom 21. veka dostigla onaj